

За сложните култури 'добро (+)' и 'зло (-)' в книгата на Николай Бердяев *Предназначението на човека. Опит за парадоксална етика (I)*

Румяна Петрова

The complex culturemes 'good (+)' and 'evil (-)' in Nikolay Berdyaev's work 'The Mission of Man. An Attempt at a Paradoxical Ethic' (in two parts). By Roumyana Petrova. The aim of the first part of the study is to explicate the subject content of the complex culturemes 'good (+)' and 'evil (-)' in Nikolay Berdyaev's book 'The Mission of Man. An Attempt at a Paradoxical Ethic' (1931) by applying the linguocultural approach.

Key Words: Nikolay Berdyaev, good and evil, complex and primary culturemes, linguistic culturology, ethic, linguocultural approach.

ВЪВЕДЕНИЕ

Николай Бердяев (1874–1948) е философ и културолог от световна величина. У нас той е известен предимно като неоправославен екзистенциалист и персоналист и по-малко като културолог. Запознаването с колосалното му по обем и дълбочина творчество показва, че приносите му в културологията са не по-малко значими от тези във философията [1].

Настоящата лингвокултурна разработка е опит за извличане и резюмиране на основното съдържание на две ключови сложни култури в произведението на Н. Бердяев *Предназначението на човека. Опит за парадоксална етика*, публикувано за пръв път през 1931г. [2] Това са културемите – 'добро (+)' и 'зло (-)'. Съчинението е философско, но тъй като се занимава с етика, а дихотомията добро и зло е основната ос, около която са организирани ценностите, изграждащи сърцевината на всяка култура, то е същевременно културологично и лингвокултурологично.

Обект на описание в работата е съвкупността от всички вербализирани изражения на категориите добро и зло в книгата в превод на български. Последното няма да накърни правилността на изводите, тъй като добрият превод по правило предава адекватно, макар и несъвършено и не докрай, съдържанието на оригиналния текст.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Изследователската методика, която ще се прилага към текста на книгата, е лингвокултурният подход с приложение на културемата. Стилът на Бердяев е афористичен и лесно се поддава на този тип анализ, който е особено подходящ за изследване на едноизреченски текстове – паремии, сентенции, афоризми и др. под. [3] Културемата определяме като вербализираната същност с положителна или отрицателна характеристика, носена от дадена езикова единица, която може да бъде дума, словосъчетание, паремия, или по-обемен текст. Експлицира се по пътя на семантична трансформация с помощта на въпрос, отправен към нейното съдържание: Кое е основното, което тази езикова единица представя като положително или отрицателно? При паремии и по-големите текстове знакът на културемата се потвърждава или отхвърля от знака на тяхното послание, което се есплицира като отговор на друг въпрос: Какво този текст ни внушава да правим или да не правим, да бъдем или да не бъдем? Например културемата на изречението *Доброто е цел* (с. 222) е „доброто (+)“, с положителен знак в скобите, тъй като отговорът на първия въпрос е „Доброто“, а отговорът на втория въпрос е „Да се стремим към доброто“, в който съществителното „доброто“ е с положителна конотация. Пример с отрицателна културама е изречението *Злите мразят Бога* (с. 38). Културемата на това изречение е „злите (-)“ и тя е отрицателна, защото

отговорът на въпроса за посланието е: „Изречението ни внушава да не бъдем като злите”, т.е. в него злите са оценени отрицателно. В тези примери културемата и посланието са на повърхността, в плана на израза, докато при текстовете с образност, метафора, хипербола, ирония и др. до тях се стига след претълкуване на фигуративното значение. Така например културемата на метафоричната пословица *Високите дървета повече страдат от вятъра* след разтълкуване на образността е „мъката и страданията в живота на издигнатата личност (–)”, а посланието е предупреждение към такава личност да очаква и да се подготвя за удари, страдания и нещастия в живота. В текстовете с хипербола и ирония културемата също се извлича след претълкуване, тъй като и при тях не битува експлицитно в плана на израза. Например пословицата *Направи добро, да намериш зло* е носител на културемата „неблагодарността (–)”, а не на „добротворството (–)” (с отрицателен знак), тъй като не добрината и доброто са представени негативно, а неблагодарността; това се потвърждава от посланието, което е: „Пословицата внушава на добрия човек да не очаква благодарност, а напротив, неблагодарност от този, към когото е проявил добрина.”

Културематичният анализ на по-обемни текстове се извършва посредством йерархизация на културемите на прости и сложни, при което първите изграждат културната семантика на вторите. [4] В случая с разглежданото произведение на Бердяев се очертават две сложни култури, които обединяват множество от прости култури в особени структурни отношения.

Описанието и обобщенията на съдържанието на двете сложни култури е задача на втората част на работата. В настоящата първа част първо ще бъдат изредени всички ексцерпирани изречения или кратки абзаци, които са техни носители.

1. Критерият за добро и зло – основен въпрос на етиката. (с. 30)
2. И отговорът на хотентота, който на въпроса кое е добро и кое е зло, казал: „Добро е, когато аз открадна чужда жена, а зло, когато откраднат моята жена” съвсем не е отвъд доброто и злото, отвъд различаването и оценката. Този хотентот, който се среща и сред нас, е бил моралист. (с. 31)
3. „Доброто” и „злото”, „нравственото” и „безнравственото”, „възвишеното” и „низкото”, „хубавото” и „лошото” не отразяват реалното битие, те са само символи, но не произволни и условни, а закономерни и задължителни символи. (с. 31)
4. Доброто в никакъв случай не може да бъде подменено с обществото. ... Това е най-чудовищната форма на идолопоклонничество. (с. 35)
5. Само като духовно същество човекът може да разбере истинското добро. (с. 36)
6. Злите мразят Бога, защото им пречи да вършат злини, а добрите са готови да го възненавидят, защото не пречи на злите да безчинстват и е допуснал съществуването на злото. (с. 38)
7. Разграничаването на добро и зло, появило се след грехопадението, поражда атеизма. (с. 38)
8. От Бога-творец отпада отговорността за свободата, която поражда злото. (с. 41)
9. Отговорността за злото извисява, а не унижава ... човека, защото му приписва огромна свободна сила, способна да въстане срещу Твореца, да се отцепи от него и да създаде свой собствен безбожен свят, да създаде ад. (с. 42)
10. Лошо е, че [след грехопадението] се появява различието между добро и зло, но е добре да се прави такава разлика, щом вече я има, лошо е, че се преминава през опита на злото, но е добре, че след преживяното зло ние добиваме представа за доброто и злото. (с. 57)
11. Злото е предпоставка за добро. (с. 63).
12. Бог е свръхдобро. ... Категорията добро е неприложима за него. ... в отсамната страна на доброто и злото се намира нашият паднал свят, а не Бог. (с. 64)

13. Сблъсък между добро и зло, както и между ценности, има само за личността. ... Личността е създадена от Божията идея и от човешката свобода ... образ и подобие Божие в човека ... безусловна и най-висша ценност ..., която стои по-високо от държавата, нацията, човешкия род, природата ... (с. 80)
14. Злото не е в закона, който изобличава греха, а в греха, който поражда закона. ... Законът има и положително значение. Той не само осакатява личния живот, но го и пази. ... Съдбата на личността не бива да бъде напълно зависима от благодатните и благотворни състояния на други личности. В това е значението на правото, което е царство на закона. (с. 130)
15. Човек върши добри дела, защото е добросърдечен, [а не от покорство към добрия закон]. (с. 139)
16. Християнството поставя човека над идеята на доброто. ... Евангелието показва как хората стават подли и лицемерни от любов към доброто и в името на тази любов изтезават човека и забравят за него. (с. 148)
17. Което е високо у човеците, то е мерзост пред Бога. (с. 155)
18. За етиката на творчеството борбата със злото е насочена не толкова към пресичането и унищожаването на злото, колкото към творческото реализиране на добро и преобразяване на злото в добро. (с. 184)
19. Смислът на любовта към враговете се състои в това, че само тя преодолява мрачната безкрайност на злото. (с. 169)
20. Етиката на творчеството призовава към реално, енергетично осъществяване на истинска справедливост, на истинско добро, на духовност, просветляване на живота... (с. 192)
21. Злите помисли са зло въображение. (с. 198)
22. Към злото трябва да се отнасяме с търпимост, както го търпи Творецът, и същевременно безпощадно да воюваме с него. (с. 205)
23. Доброто предполага съществуване на зло и изисква допускане на зло. (с. 205)
24. Абсолютното добро, което не допуска съществуването на зло, е възможно само в Царството Божие, когато ще има ново небе и нова земя, когато Бог ще бъде всичко във всяко [нещо]. (с. 205)
25. Воювайки със „злите“, „добрите“ много често стават зли. ... Но когато хората са „към доброто и злото срамно равнодушни“, когато са твърде толерантни и снизходителни към злото и отбягват да водят нравствена борба, настъпва деморализация и разложение. (с. 218)
26. Доброто се реализира чрез противоречието, чрез жертвата и страданието. (с. 221)
27. Доброто е цел, лъжата е средство – вътрешната съкровена лъжа, притворството пред самия себе си и пред Бога. ... Заради целите на собственото си съхранение различните социални формации смятат лъжата за по-полезна от истината. (с. 222)
28. Страхна е не осъзнатата като грях лъжа, а лъжата, която се смята за добро. (с. 227)
29. Ако човекът е лош и в него няма нищо от Божия дух, никакви възвишени цели не могат да го направят по-добър, той винаги ще използва лоши средства и заради тях ще забравя за целите. ... Правдолюбието е първата, основната онтологична добродетел. Бъди преди всичко правдив пред Бога, пред самия себе си и пред хората. ... Злото е зло, защото е неправда, лъжа, небитие. (с. 228)
30. Поробената и прелъстена от света съвест вече не е орган за възприемане на правдата.... Свободната съвест е най-голямото нравствено благо и главно условие за нравствен живот. (с. 232)
31. Бог търпи злото и злите, Бог е положил свободата в първоосновата на своя замисъл за света ... Търпимостта не е равна на равнодушие и безразличие към доброто и злото, а свободолобива и човеколюбива добродетел, грижовно

- отношение към човешките души, към техния винаги сложен и мъчителен жизнен път. (с. 234)
32. Опощляването на доброто е най-крайното и зловещо проявление на пошлостта. (с. 247)... Пошлостта е свят, който с радост и напълно е забравил за другия свят. (244)
33. Фантазмагорията смята злото за добро. (с. 253) ... Похотта на печалбарството и користта ... създават фантазмагорични светове (с. 251) ... Похотта и фантазмагорията не извеждат човека нито в света, нито при другите хора, нито при Бога. В това е тяхното проклятие. (с. 253)
34. Трябва да си милосърден към всички, но не е възможно да обичаш еднакво всички. (с. 258)
35. Любовта е любов към Божия образ в човека. (с. 264)
36. Милосърдието и страданието също имат граници, извън които пораждат зло. Те не бива да означават снизходителност и липса на мъжество. (с. 267)
37. Войната е греховно дело, възможно само в греховен свят. Но в тъмния греховен свят тя може да стане светъл лъч, източник на доблест и благородство. (с. 275)
38. Причината за злото е неосъщественото добро. ... Доброто провъзгласява своите принципи, но не ги осъществява ... в живота. ... Доброто не може да реализира себе си и да постигне справедливост, затова злото поема неговата задача. (с. 285)
39. Неограниченото и абсолютно право на частна собственост ражда злото и несправедливостта на феодалното и капиталистическото общество ... (с. 297)
40. Собствеността изисква аскеза, ограничаване, иначе се превръща в зло. (с. 300)
41. Пълната победа на доброто е по-скоро работа на църквата, отколкото на обществото или държавата. (с. 307)
42. ... Безнравствено е съединяването на мъжа и жената, което си поставя единствената цел продължението на рода и детераждането. Това е пренасяне на животновъден принцип в човешките отношения. (с. 327)
43. Реално-осъщественото, а не символично-законническото добро е красота. ... Красотата ще спаси света, т.е. красотата е спасението на света. Раят, Царството Божие е красота. (с. 336)
44. Ако свободата не реализира Царството Божие, необходимостта ще реализира царството на Антихриста. (с. 358)
45. Човечеството и светът са отишли вече твърде далеч по пътищата на злото и вече ги съдят. (с. 359)
46. Адът не е нужен, за да възтържествува справедливостта и злите да получат заслуженото, а за да не е насилствен пътят към доброто и принудително влизането в рая ... (с. 363)
47. В ада са ония, които остават във времето и не преминават във вечността...(с. 366). Той е създаден от дявола. И е резултат на човешкия грях. ... Злите изграждат ад за себе си, а добрите – за другите. (с. 370) Адът не е нищо друго, освен окончателно отделяне от Бога. (с. 376).
48. Познанието на доброто и злото е свързано със загубването на райската цялост, но този път трябва да бъде извървян докрай.... Познанието има за предмет злото, но то вече не е зло. В [познанието] се осъществява творческото призвание на човека ... (с. 387)
49. Преобразяването и просветляването на света е красота, а не добро. (с. 388)
50. Нито Бог, нито човек трябва да насилват злите и да ги принуждават към добро и райско блаженство. ... Злите и ония, които се намират в ада, могат да бъдат изведени оттам само с помощта на свръхдоброто ... (с. 395)
51. Етиката на свръхдоброто не е равнодушие към доброто и злото и снизходително отношение към злото. Тя изисква не по-малко, а повече. (с. 396)

52. Има два вида добро – добро в условията на грешния свят, тукашно, оценяващо и съдещо добро ... и добро като постижение на най-висше качество живот, отвъдно добро, което не оценява и не съди, а излъчва светлина. (с. 397)

53. Идеята за второто добро или свръхдоброто не идва от равнодушие към злото, а от мъчително и дълбоко изживяване на този проблем. (с. 398)

54. Положителният смисъл на злото е в това, че то е изпитание на свободата... (с. 400)

55. Положителният смисъл на злото е само в обогатяващата живота героична борба с него и преодоляването му ... не чрез изолирането на злото в особен порядък, а чрез неговото действително и пълно просветляване и преобразяване. (с. 401)

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Във втората част на работата ще се занимаем с извличането и формулировката на простите култури и на посланията, съдържащи се в горните текстови отрязъци. Простите култури ще бъдат допълнително проверени чрез съответстващите им послания. След това простите култури и посланията ще бъдат описани и систематизирани, което ще даде възможност да се направят някои изводи и обобщения за същността на сложните култури „добро (+)“ и „зло (-)“ според виждането на Бердяев.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Петрова, Р. Николай Бердяев за културата (I). В: *Научни трудове на Русенския университет „Ангел Кънчев“*, том 46, серия 5, Европеистика, Русе: Печатна база на РУ „Ангел Кънчев“, 2007, с. 80–87, 131-3321. – <http://lingvocult.uni-ruse.bg> ;Петрова, Р. Николай Бердяев за културата (II). В: *Научни трудове на Русенския университет „Ангел Кънчев“*, том 46, серия 5, Европеистика, Русе: Печатна база на РУ „Ангел Кънчев“, 2007, с. 87–89, 131-3321. – <http://lingvocult.uni-ruse.bg>

[2] Бердяев, Н. *Предназначението на човека. Опит за парадоксална етика*. Превод: Иванка Добрева. – В: Николай Бердяев. Съчинения в шест тома. Обща редакция: Исак Паси. Том 4. Предназначението на човека. София: „Захарий Стоянов“, 2005г. , с. 9–401.

[3] За лингвокултурния подход и културематичния анализ вж.: Р. Петрова, *Културемите в Книга на притчите (The Book of Proverbs) в Авторизираната версия на Библията (AV/KJB)*. Русе: Лени Ан, 2012г., Р. Петрова, Български паремии за присмех и похвала. Лингвокултурно изследване (скала на културемите), Русе: Издателски център на Русенския университет, 2013г.; вж също и други работи на авторката, публикувани в сайта по лингвокултурология на Русенския университет – <http://lingvocult.uni-ruse.bg>

[4] Разликата между прости и сложни култури е представена подробно в: Р. Петрова, *Културемите в Книга на притчите*, с. 66 – 78.

За контакти:

Доц. д-р Румяна Петрова, Катедра “Еuropeистика и международни отношения”, Русенски университет “Ангел Кънчев”, тел.: 082-888 811
e-mail: roumyana.petrova@yahoo.com

Докладът е рецензиран.